

ИСТОРИЧЕСКА ДЕМОГРАФИЯ

НАСЕЛЕНИЕ

Том 39, Книжка 1, 2021, 123-141

ISSN 0205-0617 (Print); ISSN 2367-9174 (Online)

<http://nasselenie-review.org>; E-mail: nasselenie_review@abv.bg

ЕСТЕСТВЕНО ДВИЖЕНИЕ НА НАСЕЛЕНИЕТО, ОБИТАВАЩО КЮСТЕНДИЛ ПРЕЗ ВЪЗРАЖДАНЕТО

Щелиян Д. ЩЕРИОНОВ

*Институт за изследване на населението и човека,
Българска академия на науките, Департамент Демография*

БЪЛГАРИЯ, гр. София 1113, ул. „Акад. Георги Бончев“, бл. 6

✉ shterionov@yahoo.com

Резюме: Основна цел на настоящето изследване е установяване динамиката на естественото движение на населението, обитаващо Кюстендил през Възраждането. Анализът на наличния изворов материал позволява да се установи, че през проучвания период динамиката на демографските процеси, определящи естественото движение на населението оказва определящо въздействие върху наличния в Кюстендил демографски потенциал. Именно високите параметри на местната раждаемост са от съществено значение за регионалния естествен прираст, който гарантира съхраняването на наличните тук човешки ресурси и осигурява възможността за бъдещия им просперитет.

Ключови думи: историческа демография; история на Кюстендил през периода на Възраждането.

Статията да се цитира по следния начин:

Щеронов, Щ. Д. (2021). Естествено движение на населението, обитаващо Кюстендил през Възраждането. *Население*, Том 39, Кн. 1, 123-141. ISSN 0205-0617 (Print); ISSN 2367-9174 (Online).

© Щ. Д. Щеронов, 2021

Статията е постъпила през м. октомври 2020
Приета за публикуване през м. декември 2020
Публикувана онлайн през м. юни 2021

Авторът е прочел и одобрил окончателния вариант на ръкописа.

HISTORICAL DEMOGRAPHY

NASSELENIE REVIEW

Volume 39, Number 1, 2021, 123-141

ISSN 0205-0617 (Print); ISSN 2367-9174 (Online)

<http://nasselenie-review.org>; E-mail: nasselenie_review@abv.bg

NATURAL MOVEMENTS OF THE POPULATION OF KYUSTENDIL DURING THE REVIVAL PERIOD

Shtelian D. SHTERIONOV

*Institute for Population and Human Studies -
Bulgarian Academy of Sciences, Department of Demography*

BULGARIA, Sofia 1113, Akad. G. Bonchev St, bl. 6

✉ shterionov@yahoo.com

Abstract: *The main objective of this research is to establish the dynamics of the natural movements of the population of Kyustendil during the Revival period. The analysis of the available source material allows us to determine that during the investigated period the dynamics of the processes that define the natural movements of the population have a significant impact on Kyustendil's demographic potential. In particular, the high numbers of births lead to a positive natural growth which in turns, guarantees the preservation of the available local human resources and is a precondition for their future prosperity.*

Keywords: historical demography; history of Kyustendil during the Revival period.

The article can be cited as follows:

Shterionov, Sh. D. (2021). Estestveno dvizhenie na naselenieto, obitavashto Kyustendil prez Vazrazhdaneto. [Natural Movements of the Population of Kyustendil during the Revival Period]. *Nasselenie Review*, Volume 39, Number 1, 123-141. ISSN 0205-0617 (Print); ISSN 2367-9174 (Online). (In Bulgarian).

© Sh. D. Shterionov, 2021

Submitted – October 2020

Revised – December 2020

Published – June 2021

The author has read and approved the final manuscript.

След падането на България под османска власт наред със значимите политически, административни и стопански промени в страната настъпват и съществени демографски изменения. Проблемът за демографското състояние на териториите, намиращи се под османска власт е сред най-сложните, включени в рамките на историческото ѝ проучване. Той е съставен от множество все още дискуссионни проблеми, сред които своето място заема и въпросът за изследването на естествените движения на населението на микро ниво. Този тип изследвания позволяват да се установят регионалните специфики на проучваните процеси, като същевременно се определи тяхното място и роля в общото демографско състояние на нашите земи по това време.

В този контекст цел на настоящия материал е установяване динамиката на естественото движение на населението, обитаващо Кюстендил през Възраждането.

В демографията терминът „движение“ е синоним на изменение, осъществяващо се: 1) само във времето; 2) във времето и пространството (Сугарев, 1975: 57 и сл.). Независимо че отчитането на движението на населението се осъществява още в античността, понятието „естествено движение на населението“ се въвежда в научно обръщение от немските статистици едва през XIX в. Относно неговата същност има различни твърдения. В зависимост от обхвата на понятието, деклариращите го автори най-общо могат да се обособят в две основни групи. Първата група автори защитава т.нар. „широка трактовка на понятието“, според която освен двата основни демографски процеса – раждания и умираания, то обхваща и браковете и разводите, които макар да не оказват непосредствено въздействие върху числеността на населението, индиректно влияят върху характерната за него раждаемост и смъртност. Втората група автори е категорична, че терминът се използва единствено за обобщено название на влиянието, което оказват съвкупността от ражданията и умираанията върху изменението на броя на населението (Преса, 2006: 52 и сл.; Демографическият енциклопедическият словарь, 1985: 130 и сл.).

Макар че и до сега теоретичите не са достигнали до възприемането на единна общовалидна дефиниция на понятие, с оглед характера на изследването под *естествено движение на населението* в настоящата работа ще се разбират *постепенните промени в състоянието на населението в течение на даден период от време, извършени по естествен път, под въздействието на ражданията и умираанията* (Преса, 2006: 52 и сл.; Демографическият енциклопедическият словарь, 1985: 130 и сл.; Белчева, 2004: 27).

Ражданията са основният демографски процес, който довежда до вливане на нови поколения в общата съвкупност на населението (Сугарева, 2004: 59 и сл.; Урланис, 1963: 18 и сл.; Демографическият енциклопедическият словарь, 1985: 354; Вишневский, 2005: 94 и сл. и цитираната там литература; Winsh and Marc, 1978: 134 и сл.).

Конкретният числов материал за ражданията в Кюстендил, с който разполагаме, се отнася за края на изследвания от нас период. Въпреки това детайлният му анализ позволява да се установят основните закономерности, характерни за развитието на разглеждания процес в проучваното, пространство и на спецификите, с които той се отличава.

В табл. 1 са представени данните за раждаемостта в Кюстендил през периода 1857–1888 г. В рамките на този хронологичен диапазон стойностите на общия коефициент на раждаемост варират между 35,3‰ и 29,1‰.

Таблица 1

*Общ коефициент на раждаемост в Кюстендил през периода 1857–1888 г.

Table 1
Crude birth rate in Kyustendil during the period 1857-1888

(в промили)

Показател \ Години	1857 г.	1866	1878 г.	1888 г.
Общ коефициент на раждаемост	35,3	34,6	33,7	29,1

* *Източник:* изчисления на автора по ДА-Кюстендил, Ф. 269к, оп. 1, а.е. 26; РИМ Кн В, ОФ, инв. № 287, 297, 516, НСФ, инв. № 167, 258, 286, 660; НБКМ, БИА, К. 25, а.е. 118; Ф. 45, а.е. II А 433; Резултати от преброяването на населението на 01.01.1888 г. С., 1888, кн. I – II;

Съпоставката на конкретните данни в хронологичен план позволява да се установи *тенденцията* в динамиката на изследвания показател. През този период тя е с постъпателно низходяща ориентация.

Разнообразни са *факторите*, довели до налагането на очертаната тенденция (Malthus, 1980: 153-157; Clarke, 1865: 261-293; Стефанов и кол., 1974: 56 и сл.; Илиева и кол., 1993: 6 и сл.; Минков, 1999: 156 и сл.;).

Определящи сред тях са *промените, които настъпват в областта на производството, разпределението, размяната и потреблението на материалните блага*. Именно развитието на стопанството и ограничаването на количеството трудови ресурси, необходими за нормалното му функциониране, са от първостепенно значение при създаването на възможности за самостоятелно съществуване на по-малобройни семейства и същевременно предопределят намаляващата потребност от раждане на повече деца.

Съществено въздействие върху очертаната тенденция оказват и факторите от *демографско естество*. Те се свързват с появата през този период на редица явления, които влияят непосредствено върху понижаване равнището на раждаемостта в страната – повишаване на минималната брачна възраст и скъсяване на репродуктивния период; намаляване на ражданията в по-късна плодородна възраст на жените; редуциране броя на децата, родени от една жена, посредством използване на разнообразни средства за контрол на раждаемостта и пр.

Очертаната тенденция в динамиката на раждаемостта в Кюстендил се влияе и от *социално-психологически* фактори. Става дума, от една страна, за постепенното освобождаване на личността от ограниченията в областта на репродуктивното поведение, наложени в обществото чрез традиционните норми и религиозни догми, а от друга – за промяната в представата за мястото на децата в ценностната система на семейството и ролята, която им се отрежда в него. По този начин се формират нов тип възгледи относно броя на децата в семейството, при които многодетството постепенно губи своето значение.